

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı 1999-cu ilin noyabrında Bənqlədəş səbirinin təşəbbüsü ilə fevralın 21-ni Beynəlxalq Ana Dili Günü elan etmişdir. Hazırda 21 fevral bütün dünyada Beynəlxalq Ana Dili Günü kimi qeyd olunur. Bu təsadüfi deyildir. Çünki dil hər bir xalq üçün maddi və mədəni irsin qorunması, inkişafı və gələcək nəsillərə ötürülməsi istiqamətində ən qiymətli vasitələrdən biridir. Dil millətin varlığını saxlayan əsas amillərdən biridir, onun tarixini qəşadən genetik qan qaddır. Xalqın tarixi keçmişini və mədəniyyətini, zəngin söz xəzinəsini, inanç və ənənələrini, əlaqə dəyərlərini və dünyagörüşünü özündə daşıyan, aslırdan aslıba çatdırılan onun milli dilidir. Hər bir xalqın öz dilini qorumaq, qazıtmaq, gələcək nəsillərə çatdırmaq onun ümumi vəzifələrindən hesab olunur.

qaydalarına uyğunlaşdırılmışdır. İnşaat infrastrukturuna bağlı işlədilan və anlayış özümdə əks etdirən terminlərə geniş yer ayrılmış, terminlərin Azərbaycan dilinə tərcümə prosesində onların tam ifadə olunmasına xüsusi önəm verilmişdir. İlk dəfə qarşılıqlı müəyyənləşdirilən terminlərin oxuculara aydın olması məqsədilə izahı da göstərilmişdir. Eləcə də A. Abbasov, P. Paşayeva tərəfindən tərtib olunan "Azərbaycanca-İngiliscə hüquq terminləri lüğəti"ndə hüquq sahəsi ilə bağlı terminlər izah edilmişdir. Lüğətin bazasını təşkil edən hüquq leksikası müxtəlif səpkili dərslər, dərslər vəsaitləri və monoqrafik xarakterli ədəbiyyatlardan toplanmışdır. Lüğətdə hüququn bütün sahələri, o cümlədən də cinayət hüququ, cinayət prosesi, kriminalistika, əmək hüququ, gömrük hüququ, beynəlxalq hü-

Azərbaycan dili milli sərvətimizdir

Azərbaycan dövlət müstəqilliyinin bərpasına nail olduqdan sonra dövlət atributları sırasındakı özünəməxsus yeri və çəkisi olan ana dilimizə dövlət səviyyəsində daima yüksək qiymət göstərilmişdir. Azərbaycan dili öz inkişafının yeni mərhələsinə qədəm qoydu, milli dövlətçiliyinin mühüm atributu olan ana dilinin daha da inkişafı və zənginləşməsi, onun müasir elmi tələblər səviyyəsində geniş və hərtərəfli araşdırılması üçün daha böyük imkanlar yarandı. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri, müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, ulu öndər Heydər Əliyevin ana dilimizin inkişafı ilə bağlı misilsiz tarixi xidmətləri mühüm və həlledici rol oynadı və bu yolda bir sıra mühüm və sanbalı işlərə ilk imza atıldı. Azərbaycan Respublikasında dil siyasəti birmənalı və yetkin şəkildə formalaşdı, ana dilinin dövlət dili kimi təbii işi möhkəm və sabit qayda-qanunlar, əsaslı təməllər üzərində təkmilləşdi. Respublikada dil siyasətinin birmənalı şəkildə formalaşması və dünya azərbaycanlılarının ünsiyyət vasitəsinə çevrilərək milli həmrəyliyin göstəricisi kimi beynəlxalq aləmdə rolu və nüfuzunun yüksəlməsi Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Müstəqil Azərbaycanın 1995-ci ildə ümumxalq səsvermə yolu ilə qəbul olunmuş Konstitusiyasında Azərbaycan dilinin Azərbaycan Respublikasının dövlət dili kimi təsbiti, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Dövlət dilinin təbii işi üçün təkmilləşdirilməsi haqqında" 2001-ci il 18 iyun tarixli və "Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında" 2001-ci il 19 avqust tarixli fərmanları, eləcə də "Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu və dil siyasəti sahəsində normativ-hüquqi aktlar, həmçinin digər fərmanlar Azərbaycan dilinin qorunmasının hüquqi əsaslarını və icra mexanizmini müəyyənləşdirdi. Ulu öndərin dil siyasətini davam etdirən, Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən imzalanan "Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı" haqqında sərəncamın tətbiq edilməsi dilimizin inkişafı və tərəqqi yolunda mühüm mərhələ kimi diqqətli cəlb edir. Ölkəmizdə aparılan uğurlu islahatlar, quruculuq işləri, yüksək iqtisadi artım, milli inkişaf konsepsiyasının davamlı həyata keçirilməsi Azərbaycan dilinin inkişaf səviyyəsinin yüksəlməsinə şərtləndirmişdir. İnkişafıba bağlı mütəxəssislər və elmi-tədqiqatla məşğul olan tədqiqatçıların araşdırmaları dil bazasının genişlənməsinə, yeni terminlərin, anlayışların yaranmasına səbəb olur. Müasir dövrdə elmi tədqiqatların müxtəlif aspektlərdən aparılması, ayrı-ayrı elmlər arasında qarşılıqlı əlaqələrin və qarşılıqlı təsirlərin güclənməsi elm sahələri ilə bağlı tədqiqat sferalarının genişləndirir. Elmi-texniki tərəqqi ilə bağlı olaraq Azərbaycan dili durmadan inkişaf edir, zənginləşir. Elmlərin diferensiasiyası və inteqrasiyası, yeni elmi istiqamətlərin yaranması və inkişafı terminlərin işlənmə xüsusiyyətlərinin dərinləşməsi, öyrənilməsi tələbatını artırmış, terminologiya sahəsində yeni lüğətlərin tərtib edilməsinə xüsusi diqqət verilməsinə səbəb olmuşdur. Elmi-texniki tərəqqinin yeni terminlərin yaranma prosesini sürətləndirməsi, terminlərin ədəbi dilə və danışq dilinə geniş nüfuz etməsi bu terminlərin toplanmasını və onların xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmağı tələb edir. Hazırda Azərbaycan dili qloballaşma dövründə bütün elm sahələri üzrə hər hansı bir anlayış dəqiq ifadə etməyə qadir olan zəngin dünya dillərindən biridir. Bununla yanaşı, qloballaşma prosesinin təsiri ilə mürəkkəb dövr yaşayan ana dilinin bu gün qorunmasına və möhkəmlənməsinə böyük ehtiyac duyulur. Fasiləsiz inkişaf edən informasiya-kommunikasiya sistemləri, insanların texnoloji yenilikləri sürətlə mənimsəmələri, qarşılıqlı informasiya mübadiləsi imkanlarının artması dövlət dilini zənginləşdirməklə yanaşı, onu mənfi təsirlərə də məruz qoyur. Ölkəmizdə aparılan uğurlu islahatlar, quruculuq işləri, yüksək iqtisadi artım, milli inkişaf konsepsiyasının davamlı həyata keçirilməsi Azərbaycan dilində söz yaradıcılığı prosesinin istiqamətlərinə təsir edir. İnkişafıba bağlı mütəxəssis və tədqiqatçıların araşdırmaları dil bazasının genişlənməsinə, yeni terminlərin, anlayışların yaranmasına səbəb olur. Ona görə də Azərbaycan dilinin lüğət tərkibinin zənginləşməsində müxtəlif sahə terminləri ilə bağlı terminoloji leksikası ümumxalq ədəbi dilinin tərkib hissəsi kimi inkişaf etməlidir. Müasir dövrdə ictimai-siyasi həyatda baş verən dəyişikliklər, inşaat və arxitektura vasitələrinin konstruksiyasına təbii bu sahədə anlayışların yaranmasına və terminlərin

dinamik zənginləşməsinə təsir edir. Azərbaycan dilinin lüğət tərkibinin durmadan inkişafı, dilin inkişaf səviyyəsi, zənginləşməsi daha çox elm sahələrində baş verən yeniliklərlə bağlıdır. Elmin müxtəlif sahələrinin sürətlə inkişaf etdiyi, elmi əlaqələrin genişləndiyi bir zamanda, dünyada baş verən qloballaşma və inteqrasiya dövründə müxtəlif sahələrdə mürəkkəb terminlərin yaranması sürətlənmişdir. Dildə söz yaradıcılığı prosesinin tənzimlənməsində, yeni terminlərin yaranmasında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Terminologiya Komissiyasında mühüm işlər aparılır. Uzun illər ərzində texnikanın bir çox sahələrinin sistemli şəkildə araşdırılması respublikamızda bu sahədə elmin inkişafına və yeni terminlərin yaranmasına təkən vermişdir. Bu terminlərin Azərbaycan dilində ifadə edilməsi, qarşılıqlarının yaradılması və onların ədəbi dil qaydalarına uyğunlaşdırılması həm elm sahəsinin, həm də dilin tənzimlənməsinə imkan verir. Məhz buna görə də, elmin bütün sahələrində çalışan tədqiqatçıların normativ sənədlərin tərtibi zamanı qarşılaşdıqları çətinlikləri aradan qaldırmaq, zəruri ehtiyaclarını təmin etmək məqsədilə elmi fəaliyyətdə istifadə olunan, elmi bazanı özündə əks etdirən bilən lüğətlərin ana dilində işlənilib hazırlanması günün başlıca tələbidir. Hazırda texnikanın müxtəlif sahələrinin sürətlə inkişafı abreviaturaların yaranmasını stimullaşdırır. Bu tələblər nəzərə alınaraq filologiya elmləri doktoru Səbinə Alməmmədova tərəfindən "İngiliscə-azərbaycanca-rusca-türkcə texniki abreviaturalar lüğəti" (Bakı, "Avropa", 2021) tərtib edilmişdir. Təqdim olunan lüğətdə texniki sahədə istifadə olunan mürəkkəb birləşmə şəkildə olan terminlər toplanmış və dördüncü yeni lüğət hazırlanmışdır. Lüğətdə 85000-dən çox termin toplanmış və onların dörd dildə ekvivalentləri verilmişdir. Hazırda elmi ədəbiyyatların müxtəlif dillərdə olması, layihələrdə texniki terminlərin bu dillərdə çap edilməsi və aparıcı mütəxəssislərin əksəriyyətinin elmi əsərlərində rus, ingilis dilində yazılması ilə bağlı olaraq bu sahədə işlənilən abreviaturaların tərcüməsi texniki sahənin elmi dilinin unifikasiyasını yaradır. Tərtib olunan lüğət bu baxımdan dəyərli vəsaitdir.

Hazırda dünyada tibb elmi sürətlə inkişaf edir. Elmin sürətli inkişafı ilə bağlı olaraq yeni terminlər yaranır və onun terminoloji leksikasını zənginləşdirir. Tibb elminin bütün sahələrində çalışan tədqiqatçıların, eləcə də praktik sahədə çalışan mütəxəssislərin qarşılaşdıqları çətinlikləri aradan qaldırmaq, zəruri ehtiyaclarını təmin etmək məqsədilə professor Kənan Yusif-zadə tərəfindən "Tibbi terminlərin izahlı lüğəti" (2021) tərtib olunmuşdur. Lüğətə tibb elminə işləklik qazanan terminlərlə yanaşı, yeni terminlər də daxil edilmişdir. Struktur baxımından lüğətin hər iki hissəsi əlifba prinsipi üzərində qurulmuşdur və hər bir tibbi və ya praktik əhəmiyyət kəsb edən terminin məlum olan bütün dubletləri, şərhləri və təsvirləri verilmişdir. Lüğətdə terminlərin daha ətraflı izahları ilə yanaşı, nümunələr də var.

Digər terminoloji sistemlər kimi inşaatla bağlı leksika da ümumxalq ədəbi dilinin tərkib hissəsi kimi inkişaf edir. Bu baxımdan ölkəmizdə tikinti işlərinin sürətlə artması, onların dünya standartlarına uyğun aparılması yeni terminlərin yaranmasını şərtləndirir və onların sistemli xarakter daşımalarına təsir göstərir. İnşaat terminləri şəhərsalma, rabitə və nəqliyyat obyektlərinin, kənd təsərrüfatı və sənaye müəssisələrinin tikintisi, körpülər qurulması və yollar çəkilməsi ilə birbaşa əlaqədardır. Həmin fəaliyyət sahələrinin inkişafı, dəyişməsi və təkmilləşdirilməsindən asılı olaraq yeni anlayışların yaranması inşaat terminlərinin də zənginləşməsinə təsir edir. Bu tələblər nəzərə alınaraq texnika elmləri namizədi Abdi Nazim oğlu Qarayev və iqtisad elmləri namizədi Eldar Srac oğlu Nuriyev tərəfindən "Rusca-azərbaycanca inşaat terminləri lüğəti" (Bakı, 2021) tərtib edilmişdir. Təqdim olunan lüğətdə inşaatda istifadə olunan 5000-dən çox termin və onların azərbaycanca ekvivalentləri toplanmışdır. Terminlərin Azərbaycan dilində qarşılıqları yaradılan zaman ana dilinin imkanları əsas götürülmüş və alınmalar ədəbi dil

quq əhatə olunmuşdur. Lüğət demək olar ki, müxtəlif hüquq sahələrini ehtiva edən on minə yaxın termin və termin-sözü özündə cəmləşdirir. Onun leksik bazasını təşkil edən terminlərin mühüm hissəsini zəngin semantik məzmunlu tövrəmə vahidlər təşkil edir. Lüğət məqalələrinin özəyini təşkil edən baş sözlər Azərbaycan əlifbasının köməyi ilə əlifba - yuva prinsipi əsasında verilir. Göründüyü kimi, Azərbaycan dilinin lüğət tərkibinin zənginləşməsində müxtəlif elm sahələrinin inkişafı əsas mənbələrdəndir. Bu baxımdan Azərbaycan xalqının milli varlığının əsas rəmzi olan ana dilimizin saxlanılması və zənginləşdirilməsi istiqamətində çox mühüm addımlar atılmalıdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin sözləri ilə desək, "ana dilimiz öz imkanlarının zənginliyi, səs quruluşunun səlisliyi və qrammatik quruluşu-

nun səbitliyi ilə səciyyəsilir. Müasir Azərbaycan ədəbi dili siyasi-ictimai, elmi-mədəni sahələrdə geniş işlənmə dairəsinə malik yüksək yazı mədəniyyəti olan və daim söz ehtiyatını zənginləşdirən bir dildir". Hazırda dövlət dili olan Azərbaycan dilinin daim söz ehtiyatının zənginləşməsi, hərtərəfli inkişafı, qorunması, diplomatıya aləminə yol açması, dünyanın ən mötəbər tədbirlərində əşidilməsi hamımız üçün qururverici həldir. Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi qorunması, inkişaf etməsi də bizim ən böyük nailiyyətlərimizdən biridir. Millətin milliliyini ən birinci təsdiq edən ana dilinin dövlət dili kimi inkişafı üçün Beynəlxalq standartlar əsasında milli terminoloji informasiya sisteminin və ümumi informasiya bazasının yaradılması, həmçinin Azərbaycan dilinin izahlı və terminoloji lüğətlərinin hazırlanması qarşıda duran ən mühüm vəzifələrdəndir. Daima zənginləşən, inkişaf edən dilimizi, xalqımıza ulu babalardan miras qalan bu ən qiymətli milli sərvəti hər bir Azərbaycan övladı göz bəbəyi kimi qorumalı, gələcək nəsillərə çatdırmalıdır.

Sayahı SADİQOVA, filologiya elmləri doktoru, professor.